

Polonyalı General Taczanowski'nin Sultan Abdülaziz'e Yazdığı Tezkere

Emilian PRAŁAT¹, Osman Fırat BAŞ²

Öz

Makalemiz, Polonya'nın Ocak Ayaklanması önderlerinden General Edmund Taczanowski'nin, ileride Rusya'ya karşı savaşlarda kullanılmak üzere Bulgar-Türk birlikleri kurdurma umuduyla Osmanlı sultanına sunmaya niyetlendiği, Poznan'da Büyük Polonya Askeri Müzesi kataloglarında bulunmuş ve daha önce hiçbir yerde yayınlanmayan Fransızca bir tezkere metnini konu alıyor. Tezkere Taczanowski'nin 1863'ün Aralık ayındaki İstanbul seyahati sırasında yazılmış olsa gerektir. Bu dönem generalin memleketi olan Büyük Polonya'da, Rus ve Avusturya Panslavizmlerinin alternatifi olan "Slav paydaşlığı" (Slav mütakabiliyeti) yaklaşımlarını araştırma idealine paralel olarak, Slav coğrafyasına yönelik ilginin de hayli canlı olduğu bir dönemdir. Bu bağlamda, Taczanowski'nin düşüncesinin Polonya merkezli doğasını işaret eden tezkere, Polonyalı milliyetçilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgar tebaasına salt araçsal yaklaşarak kurgulamış oldukları bir başka ulusal bağımsızlık senaryosunun daha en ilginç belgelerinden biri olmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Türkiye-Polonya ilişkileri
Edmund Taczanowski
Sultan Abdülaziz

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 23.07.2021

Kabul Tarihi: 10.11.2021

Doi:
10.20304/humanitas.973898

Polish General Edmund Taczanowski's Memorial to Sultan Abdüllaziz

Abstract

The article is devoted to the discovered Greater Poland Military Museum in Poznań, the unpublished text of the memorial in French, which General Edmund Taczanowski, one of the leaders of the January Uprising, intended to address to the Ottoman sultan, in the hope of creating Bulgarian-Turkish troops, which were then to be used in battles with Russia. The memorial was probably created during Taczanowski's trip to Istanbul in December 1863. In his hometown region of Greater Poland it was a period of a lively fascination with the Slavic region, which was in line with the idea of searching for concepts of „Slavic reciprocity” alternative to Russian Pan-Slavism and Austro-Slavism. In this context, the manifesto is one of the most interesting testimonies of yet another scenario of national liberation, which – purely instrumentally – treated the Bulgarian population, pointing to the Polonocentric nature of Taczanowski's idea.

Keywords

Turkish-Polish relations
Edmund Taczanowski
Sultan Abdülaziz

About Article

Received: 23.07.2021

Accepted: 10.11.2021

Doi:
10.20304/humanitas.973898

¹ Dr., Adam Mickiewicz Üniversitesi, Slav Filolojisi Enstitüsü, Poznan/Polonya, emilianpralat@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3336-6263

² Doç. Dr., Adam Mickiewicz Üniversitesi, Slav Filolojisi Enstitüsü, Poznan/Polonya, osman.bas@amu.edu.pl, ORCID: 0000-0001-9303-1604

Giriş

Lehistan-Litvanya Birliği büyük komşuları Avusturya, Prusya ve Rusya tarafından adım adım parçalanarak 1795 yılında tamamen yutulmuştu. Osmanlı Devleti, kendi topraklarına yönelik hevesleri olduğunu iyi bildiği bu devletlerin Avrupa'nın göbeğinde bir ülkeyi paylaşmalarına meşruiyet kazandırmamak için olsa gerek, bu fiili durumu asla tanımadı. Özellikle, Polonyalıların başarısızlıkla sonlanan 1830-31 Ayaklanmasından³ sonra Paris'te Prens Adam Czartoryjski⁴ (1770-1861) önderliğinde örgütlenmiş ulusal bağımsızlıkçı Lambert Otel grubu⁵ ile Osmanlı Devleti arasında somut bir iç birliği kurulmuştu. Ayaklanma girişimin ardından Polonya topraklarını terk etmek zorunda kalmış ve çoğunluğu eski asker çok sayıda mülteci Osmanlı topraklarına kabul edilmişti. Bunların birçoğu Osmanlı ordusunda görev yapıyordu. Prens Czartoryjski'nin İstanbul'da bulduğu bu destek ve aynı anda da İstanbul'un karşı karşıya olduğu Rus tehdidi, Lambert Otel grubuna, er ya da geç ıkacağı öngörülen yeni bir Osmanlı-Rus savaşına göre şekillendirdiği bir stratejiyi benimsetmişti. Buna göre; Osmanlı sancağı altında bir Leh askeri gücü oluşturulacak, Osmanlının yanında savaşa girilerek Rusya yenilgiye uğratılacaktı. Böylece hem yenilmiş Rusya'yı işgal ettiği Polonya topraklarını geri vermeye masada zorlamak mümkün olabilecek ve hem de kazanılan bağımsızlığın teminatı olacak düzenli bir askeri güç elde edilebilecekti. Lambert Otel, 1841'de İstanbul'da bir siyasi temsilcilik açtı: şark Ajansı. Temsilciliğin ana siyasi hedefi, Rus ajanlarının Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlere yönelik kışkırtma faaliyetlerine ket vurmak, karşı isyanlar örgütlemek (Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, 2021) ve Balkanların yerli nüfusunu Rusya ve Avusturya'nın himayesine girmenin zararları konusunda bilinçlendirmektir (Kaim, 2020, s. 217). Böylelikle İstanbul, özellikle 1841'den itibaren Polonya ulusal bağımsızlık mücadelesinin önemli bir merkezi ve bu mücadele içinde yer alan isimlerin uğrak yeri olmuştu.

Yolu İstanbul'a düşen bu isimlerden biri de Ocak Ayaklanması (1863-1864)⁶ önderlerinden, Edmund Taczanowski'ydi⁷ (1822-1879). General İstanbul'da üç kez gelmiřti⁸.

³ Rusya'ya karşı girişilen Kasım Ayaklanması. 1830 yılının 29 Kasım gecesi başlamış ve ancak 21 Ekim 1831 tarihinde bastırılabilmiştir.

⁴ Soyadının okunuğu "Çartoriski". Leh soylusudur. 1803-1806 yılları arasında Rus Hariciye Nazırlığı yapmış, 1830 Ayaklanmasında Leh ulusal hükümetinin başına geçmiş, ayaklanmanın bastırılmasının ardından Paris'e sığınmak zorunda kalmıştır. Polonya'nın bağımsızlığını hedefleyen siyasi faaliyetlerini Paris'te sürdürür.

⁵ 1833'te kurulan ve Kasım Ayaklanmasının ardından sürgünde faaliyet sürdüren monarşist, muhafazakâr ve liberal siyasi grup.

⁶ Kırım Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından güçten düşen Rus Çarı'na karşı girişilen ve Lehistan'ın Rus işgali altındaki topraklarını kurtarmayı hedefleyen ayaklanma; bağımsızlık savaşı. Polonyalıların ayaklanma girişimleri içinde en uzun soluklu olanıdır, ancak (ana metinde de belirtildiği şekilde) Rusya tarafından bastırılmıştır.

⁷ Soyadının Türkçe okunuđu "Tačanovski" řeklinde dir.

⁸ Taczanowski'nin bu yolculukları Polonya'da Türkiye'ye ve şark'a duyulan hayranlık prizmasından bakılarak da okunabilir. İstanbul'a önce 1863 sonu ile 1864 başlarında, daha sonra 1866 ve 1867 yıllarında yapmış olduğu üç

Son ziyaretiyle ilgili el yazması ilginç bir belge, bugün Büyük Polonya Askeri Müzesi kataloglarında bulunuyor. Bu, generalin padişaha sunmak üzere kaleme almış olduğu bir tezkere⁹. Büyük formatlı yedi sayfa olarak kaleme alınmış metnin üç nüshası var; bunlardan ikisi oldukça yıpranmış, yalnızca biri oldukça iyi bir durumda. Kaligrafik yazı tarzı, metnin başka biri tarafından temize çekilmiş olabileceğini düşündürüyor.

Taczanowski, Leh-Türk ilişkileri, bu ilişkilerin tarihi ve kültürel önemi konusunda yazan araştırmacılar için de Büyük Polonya¹⁰ bölgesinde Slav hayranlığının (Slavofilizmin) tarihini araştıranlar için de asla bir merak konusu olmamıştır¹¹. Hakkında yazılan çalışmalar generalin yalnızca asker kişiliğine, Ocak Ayaklanması'daki rolüne ilişkindir.

Edmund Taczanowski

Edmund Taczanowski, 23 Kasım 1822 tarihinde Wieczyn'da çok varlıklı, büyük toprak sahibi bir ailede dünyaya geldi. Taczanowskiler, Polonya'nın bağımsızlık mücadelesine, bu mücadelenin sembol ismi Adam Mickiewicz'i¹² malikânelerinde konuk edecek denli bağlı bir aileydi. Bu büyük Polonya milliyetçisiyle çocuk yaşta tanışmasının Edmund'u çok etkilemiş ve ilerideki seçimlerinde belirleyici olmuş olduğu varsayılabilir. İlerideki yıllarda Mickiewicz'in İtalya'da kurulmasına ön ayak olduğu Polonya lejyonuna gönüllü yazılmasında ya da Osmanlı İmparatorluğu'na duyduğu ilgide şaire olan hayranlığın mutlaka payı vardır. Edmund, 1832 yılında Poznan'da ortaöğrenimine başlar, ama okulu bitirmez. Abisi ile Edmund, sert bir hocalarının arkadaşlarına verdiği ağır bir cezaya tepki olarak öğrencilerin yaptıkları boykota katılır, sonra her ikisi de okuldan kendi istekleriyle ayrılırlar. Edmund, orduya yazılıp 5. Topçu

yolculuk, yalnızca siyasi planlarını gerçekleştirmeye çalıştığı bir süre değil, ama aynı zamanda bölgenin kültür ve sanatını tanıma şansı da olmuştur. Türkolog Jan Reychman, Türk topraklarına yönelik ilk ilginin Şark'ın cazibesinden çok, antik eserleri, özellikle de o zamanlar yeni keşfedilmiş olan Truva kalıntılarını görme arzusundan kaynaklandığına dikkat çeker. Bu tür ilgilerin uyanmasına zengin bir gezi edebiyatı katkı sağlamıştır ki burada örneğin Jean Jacques Barthélemy'nin *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce dans le milieu du quatrième siècle avant l'ère vulgaire*, Jean-Baptiste Lechevalier'nin *Voyage au Propontide* ya da Edward Raczynski'nin Büyük Polonya'da özellikle çok okunan *Dziennik podróży do Turcji* adlı çalışmaları sayılabilir (Raczynski'nin bu çalışması Türkçeye iki kez çevrilmiştir; *Edward Raczynski'nin Türkiye Seyahati Günlüğü*). Taczanowski'nin arşivi bu açıdan incelenmiş değildir ve ayrı bir çalışmanın konusu olarak kalmaktadır.

⁹ Narodowe Muzeum w Poznaniu (Poznan Ulusal Müze), Wielkopolskie Muzeum Wojskowe (Büyük Polonya Askeri Müzesi), MNP/WA/10117, sygn. 6. Edmund Taczanowski Arşivi. Göçmenlik Yılları 1864–1866.

¹⁰ Polonya'nın orta batı kesiminde yer alan tarihi bir bölge. Prusya işgali sırasında iç işlerinde özerk Büyük Polonya Poznan Dukalığı da bu coğrafyada var olmuştur. Bölgeye tanınan özerklik Polonyalıların giriştikleri ayaklanmalar sonucu önce kısıtlanmış, sonra tamamen ortadan kaldırılmış ve Büyük Polonya 1848'den 1919'a kadar Prusya'nın bir vilayeti olmuştur. 1999'dan itibaren ise Polonya'nın vilayetlerinden biridir.

¹¹ Taczanowski'nin mevcut Bulgar askeri formasyonlarını Slav-Türk birlikleri çatısı altında toplamaya yönelik çabalarına eski kuşak Bulgar araştırmacılarının bir kısmı değinmiş olup bu çalışmalarda Polonyalı göçmenlerin, özellikle de Langiewicz ve Taczanowski'nin faaliyetlerini Bulgaristan'ın bağımsızlık hedeflerini zayıflatıcı bir nitelikte değerlendirilmiştir. Örneğin bk. (Смоховска-Петрова [Smohovska-Petrova], 1973, s. 155).

¹² Polonya'nın büyük romantik şairi, Polonya davasının sembollerinden biri. 1798 doğumlu şair, Kırım Savaşı sırasında (1855) Osmanlı'nın yanında savaşacak bir Polonya lejyonu kurma girişimleri çerçevesinde İstanbul'a gelmiş ve o yıl şehri kasıp kavuran kolera salgınında hayatını kaybetmiştir.

Tugayı saflarına katılır. Ardından Berlin'e Topçuluk ve Mühendislik Birleşik Okulunda eğitime gönderilir. 1842'de gerekli sınavları verip 1843'ün ortalarında ilk rütbesini alır ve tugayına teğmen rütbesiyle döner (Staszewski, 1936, s. 2-5). Halkların Baharı¹³ sırasında Prusya'ya karşı girişilen Büyük Polonya Ayaklanması'na Askeri Akademinin topçu birliği komutanı olarak katılmıştır. Ayaklanma Prusya tarafından bastırılınca, 1848 yılı sonlarında Roma'ya gider ve Garibaldi'nin cumhuriyetçi ordusuna gönüllü yazılır (Janke, 1967, s. 267). Bu aynı zamanda Papalık ordusuna karşı savaşmış olduğu anlamına gelir, çünkü İtalya'nın bağımsızlığını ve birleştirilmesini hedefleyen Garibaldi'nin düşmanlarından biri de Roma'yı ve Papalık Devletleri'ni yöneten Papa IX. Pius'tur (Alpkunt, 2019). Bu yüzden ilerideki yıllarda siyasi rakipleri generali Papa karşıtı olmakla suçlayacaklardır. İtalya'ya giderken Taczanowski'nin asıl niyeti, Mickiewicz tarafından İtalyanların özgürlük savaşına destek amacıyla kurulmuş Polonya lejyonuna katılmaktır, ama kendisini yüzbaşı rütbesiyle Roma topçu birliğinde bulur, orada gösterdiği kahramanlıklarla binbaşılığa terfi ettirilir (Staszewski, 1936, s. 19-20). İtalya dönüşü, ülkesinin kurtuluşunu hedefleyen örgütçülük faaliyetini Büyük Polonya'da devam eder. Ocak Ayaklanmasında Kaliskie ordusu başkumandanlığını yapar ve general rütbesine terfi eder. Ayaklanmanın yenilgiyle sonlanmasından sonra Fransa'ya sığınır. Prusya mahkemeleri gıyabında idam cezası verirken, Polonyalılar da ayaklanmanın Kaliskie'deki başarısızlığının faturasını ona kesme uğraşındadırlar. Taczanowski, Paris'te kısa bir süre kaldıktan sonra 6 Aralık 1863 tarihinde İstanbul'a gitmiştir. İhtilal hükümeti, Osmanlı yönetimini ayaklanmacılar için askeri ve maddi yardıma ikna edebilmeyi ummaktadır ve Taczanowski'yi bu "ikna" görevi için İstanbul'a göndermiştir. Oraya kendisinden önce gönderilmiş ve Osmanlı hükümeti nezdinde ilk temasları kurmuş Zygmunt Milkowski'yle¹⁴ birlikte hareket edecektir. General, 1867 yılında İstanbul'a yaptığı üçüncü ve son ziyaretinin ardından Polonya topraklarına döner, bir süre Krakow'da yaşar, 1870 yılında cezası affedilince Büyük Polonya'daki aile malikânesine yerleşir. 14 Eylül 1879 tarihinde orada ölür. (Staszewski, 1936, s. 25-162).

¹³ Özetle, 1848'de çeşitli Avrupa ülkelerinde monarşilere karşı kalkışılan halk ayaklanmaları. Bu hareketlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü tehdit eden etkileri olmuştur. Halil İncalık'tan aktarıyoruz:

(...) Osmanlı hudutlarının hemen yanı başında koca Avusturya imparatorluğunu temelinden sarsan bu millî ihtilâllerin aynı unsurlarla meskûn Osmanlı imparatorluğu sahalarına da sirayeti; sonra, Avrupa'nın bu umumî kargaşalığı sayesinde elleri serbest kalan Rusya'nın Osmanlı devleti aleyhine menfaatler teminine kalkışması, daima mümkündü. Hemen ilâve edelim ki bu iki ihtimal de kısmen gerçekleşmiştir (İncalık, 1992, s. 12).

¹⁴ Zygmunt Milkowski (1824-1915), 1848-49 Macar İhtilali'nde Avusturya İmparatorluğu'na karşı savaşmış, ardından 1832'de Paris'te kurulan Demokratik Polonya Derneği'nin siyasi temsilcisi olarak 1853-1850 yılları arasında sırasıyla Balkanlarda, İstanbul'da ve Galiçya'da bulunmuştur.

Slav Paydaşlığı

Edmund Taczanowski'nin Slav dünyasına, ama özellikle de Bulgaristan'a yönelik ilgisi, Büyük Polonya'da 1840'lardan beri var olan Slav hayranlığının bir yansımasıydı. 19. yüzyıl Büyük Polonya'nın tarihinde özel bir dönemdi. İlerideki yıllarda anılırken kullanılması âdet olduğu üzere “modern Avrupa'nın en uzun savaş dönemi” denen o yıllar, Büyük Polonya bölgesinin tarihinde önemli bir ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişimin yaşandığı yıllardır. Bağımsızlığın ancak halkın zenginleşmesi ve eğitim düzeyinin yükseltilmesiyle kazanılabileceğini düşünen pozitivistlerin çabalarıyla toplumsal mülkiyet ilişkileri değişmiş, sanayi ve tarımın modernleşmesinde büyük bir sıçrama gerçekleştirilmiş ve bu alanlarda Prusya'nın başarılarına denk başarılar elde edilmişti. Bölgedeki Polonya basını ülkenin Avusturya ve Rusya işgalindeki bölgelerine kıyasla daha özgürdü; yeni düşünceler kitlelere görece olarak daha kolay ulaştırılabiliyor, gazete ve dergi sütunlarında tartışılabiliyordu. Bu entelektüel canlılık içerisinde bir grup taraftar kazanan ideolojilerden biri de şimdilik Türkçeye tam çevirisiyle Slav mütekabiliyeti ya da karşılıklılığı diyeceğimiz bir ideolojiydi. Bu terimi ilk kez Slovak şair ve araştırmacı Jan Kollár (1793-1852), 1836 tarihli *O literárnej wzájemnosti mezi kmeny a nářečmi slavskými* (İslav milletinin farklı boy ve ağızları arasında edebi mütekabiliyet) başlıklı makalesinde kullanmıştı. Kollár, kabilelere bölünmüş tek bir Slav ulusu, lehçelere bölünmüş tek bir Slav dili olduğunu düşünüyordu. Bununla birlikte, Slav dil ailesi içindeki farklılıkları yadsımıyor ve “karşılıklılık” kavramını siyasi değil, ama kültürel birlik anlamında kullanıyordu (Peřina, 2010, s. 90). Bu tanıma dayanarak Slav mütekabiliyeti kavramının Türkçede anlamını en doğru şekilde verebilecek terimin “Slav paydaşlığı” olduğunu düşünüyoruz ve metnimizin geri kalanında onu hep o şekilde adlandırıyoruz. Bununla birlikte, Kollár'ın “mütekabiliyet” sözcüğünü felsefede kazandığı “bağıntı” (korelasyon) anlamında kullanmış olabileceği de hatırdta tutulmalıdır.

Araştırmacıların çoğu Slav paydaşlığı kategorisini Slav hayranlığı ya da Panslavizm ile eşanlamlı sayar (Lewaszkiwicz, 2014, s. 73). Bu terimlerin hepsinin temelde Slav dilleriyle kültürlerinin tanınması ve birleştirilmesi gibi bir ortak paydası bulunmakla birlikte, Slav paydaşlığı kavramının Büyük Polonya için daha özel, bu bölgeye has ve onu özgün bir kategori olarak ele almayı gerektiren yönleri vardır. Niçin böyle olduğunu açıklarken, Slav coğrafyasına yönelik ilginin özellikle canlı olduğu iki toplumsal katmanın gelişimini ilk sırada anmak gerekecektir. Bunlardan ilki ekonomik durumu iyi olan orta sınıftır; kentsoylular ve toplumsal-kültürel alanda çalışmalar yapan aydınlardır; ikincisi ise Polonya şartlarında özel bir konumu olagelmiş ve ülkenin parçalandığı dönemde Polonya varlığının hemen her boyutunda özel bir

rol oynamış toprak sahipleri sınıfıdır. Birbirleriyle karşılıklı ilişki içindeki bu her iki grubun da Lehistan Krallığı'ndakiler şöyle dursun, Avusturya işgali altında kalan bölgedeki muadillerinden bile epey farklı olduklarını vurgulamak gerekir.

Taczanowski'nin metnini incelerken, Osmanlı İmparatorluğu'na ve onun Slav coğrafyasıyla, özellikle de Bulgarlarla olan karşılıklı ilişkisine dair bilgiyi nereden almış olduğu sorusu akla gelebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nu bu ülkeye yaptığı ziyaretlerde tanımıştır. Ancak ilgisinin tek kaynağı bu da değildir. Büyük Polonya'nın Slav hayranlığı atmosferi Taczanowski ailesini etkilemiştir. Edmund'un babası Jozef'in Adam Mickiewicz ile tanışıklığı vardır, yani şairin Slavların tarihsel misyonu ve kaderine ilişkin görüşünü mutlaka babası aracılığıyla öğrenmiş olsa gerekir. Yine, mesela Wrocław Slav Edebiyatı Derneği¹⁵ üyesi olan erkek kardeşi Wladyslaw'ın (1825–1893) Slav hayranlığı da önemli bir etken olmalıdır. Choryn'daki kütüphanede Slav ve Türk meselelerine ilişkin bir dizi çalışmanın toplanmış olması mutlaka Wladyslaw sayesinde. Bunların büyük bir çoğunluğu, "Przeład Poznanski" gazetesinde yayınlanmış, Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve Roma Katolik Kilisesi arasındaki kilise ilişkileri konulu yazılardır. Bunun böyle olmasının temelde iki nedeni var: Bunlardan ilki, anılan gazetenin ultramontanist (Papa'nın merkezi otoritesini savunan) bir dünya görüşünde olmasıdır. Diğer neden ise doğrudan doğruya bu gazeteden çıkıp yayılan, Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesi ülküsüdür. Büyük Polonya (basın açısından) ultramontanizmin de sonuçta Slav paydaşlığı ülküsü formülünü benimseyecek Slav hayranlarının da çok güçlü bir zemin buldukları bir bölgeydi. Bu yüzden onlarca gazetede Balkanlara ilişkin yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik durum, sosyal meseleler, din ve özellikle vurgulanmaya değer şekilde kültür, en başta da edebiyat konulu uzun yazılara rastlamak şaşırtıcı değildir. Büyük Polonya ile Balkanlar arasındaki kültürel ilişkiler hem yoğunluğunda hem de çok farklı alanlara yayılıyordu. Avusturya Slavcılığı ve Panslavizm'e iyi bakmamaları, Büyük Polonyalı Slav hayranlarının dikkatini, doğal olarak, tutucu bir ultramontanizme dayalı Slav paydaşlığı ülküsüne doğru yönlendiriyordu. Taczanowski'nin yaklaşımı diğerlerinden biraz daha farklıydı ve bu yaklaşımda, generalin biyografisinin en önemli noktalarında da hep görünür olan bir "zıt tutumların birlikteliği"¹⁶ görülüyordu. O, biraz ileride tüm metni verilecek tezkeresinin birkaç yerinde de görüleceği üzere, Roma Katolik

¹⁵ Slav dillerini ve edebiyatlarını, özellikle de Polonya dilini araştırmak ve geliştirmek amacıyla Wrocław Üniversitesi bünyesinde kurulmuş ve 1836-1886 yılları arasında faaliyet göstermiş bir dernek.

¹⁶ Ateşli bir Katolik olmasına rağmen İtalya'da Papa'nın ordusuna karşı savaşması ya da çok genç yaşında askeri okulda tanıştığı Prusya disiplinine sıkı sıkıya bağlıyken, aynı anda da tutkulu bir demokrat olması.

Kilisesinin etkinliğinde siyasi yararlar görürken, erişildiği takdirde Polonya gibi tutsak Güney Slav halklarına da yararı olacak “ulusal çıkar” hedefini de hiç gözden kaçırmıyordu.

Taczanowski'nin Türkiye Misyonunun Siyasi Bağlamı

Ocak Ayaklanması'nın bastırılması, Taczanowski için üç sonuç getirmişti. Bunlardan ilki ve en kişiseli, Prusya Devleti'nin tepkisiydi ki Edward'ın aile mülklerinin paylaşımından hariç tutulması ve gıyabında idam cezasına çarptırılması sonuçlarını doğurmuştu. Siyaset alanında ise bir komutan olarak yaptıklarına yönelik eleştirilerle karşılaşılıyordu. Bu ikisi de üçüncü bir sonucu, yani başka bir yere göç edip Polonya'nın ve Slav coğrafyasının bağımsızlığı için oralarda başka mücadele yöntemleri araması sonucunu getirecekti. Adını ayaklanmanın başarısızlığına yönelik suçlamalardan tamamen akladıktan sonra, Slavların Rusya'ya karşı verilecek bir savaşta birleştirilmesine yönelik geniş de bir program hazırlayarak Osmanlı topraklarında ayaklanmacı birlikleri örgütmeye karar vermişti. Polonya'dan birçok göçmenin¹⁷ ve Polonya ulusal bağımsızlık hareketi önderlerinin bakışlarını İstanbul'a çevirmesi, Leh-Türk ilişkilerinin geleneksel olarak iyi ilişkiler olmasına güvenerek Polonya davasında Babıâlinin desteğini kazanmanın, sonucunda da çarların imparatorluğuna birlikte saldırmanın mümkün olabileceğini düşünmeleri yüzündendi. Tadeusz Oksza-Orzechowski¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu'na böyle bir görevle gönderilmişti. Romuald Traugutt'un¹⁹ görevlendirmesiyle, orada “Babıâli'yi bizimle ittifaka ve bize yardıma meylettirmeye” ve “(...) askeri teşkilatlanmamız için Türkiye'de ve Tuna Prenslikleri'nde ne alınabilecekse hepsini almaya” uğraşacaktı. “Kafkasya'da, bilhassa da Sırbistan, Dobruca ve Doğu Slavya'da yapılacak işler ise tabiatları icabı an itibarıyla ancak ikinci sırada gelmekteydiler” (Staszewski, 1936, s. 135). Taczanowski'nin manifestosu, anılan bu hedeflerin her ikisinin de birleştirilmesine uğraşıldığının kanıtıdır. Ne Orzechowski'nin ne de Taczanowski'nin misyonlarının bu hedeflere yönelik tek ve ilk misyonlar olmadıklarını da ekleyelim. Yine 1863'de Polonya'nın doğusundan ülkeye girerek ayaklanmacıları destekleyecek Leh lejyonları kurulması gibi iddialı bir planı gerçekleştirmeyi ödev edinmiş Zygmunt Milkowski, sultanın desteğini kazanma şansı nedir, ne değildir, çoktan yoklamış bulunuyordu. Bu lejyonların yerini,

¹⁷ Mickiewicz'in Türkiye'de yaptığı seyahatlerde yol arkadaşı olan Henryk Służalski şunları yazmıştır: “Burada Polonyalılar Türklerden fazla, buralarda Paris'te olduğundan daha beter gezip dolanıyor ve siyaset yapıyorlar” (Reychman, 1972, s. 42-43).

¹⁸ Tadeusz Oksza-Orzechowski (1838-1902), Ocak Ayaklanması sırasında İstanbul'a Milli Hükümetin ajanı olarak gönderilmiş, 1867-71 yılları arasında yine İstanbul'da Polonya Siyasi Bürosunun istihbarat şefliği görevini yürütmüştür.

¹⁹ Romuald Traugutt (1826-1864), Ocak Ayaklanması önderlerinden biri.

İslam'a geçtikten sonra Sadık Paşa adını alan Michal Czajkowski²⁰ tarafından oluşturulmuş Kazak Birliği almıştır.

Taczanowski, 6 Aralık 1863'te Türkiye'ye hareket eder. Altı gün sonra İstanbul'a varır. Oradaki göçmen grubu tarafından iyi karşılanmıştır. Sadık Paşa ile de bağlantı kurup Polonya meselesinde Türkiye'nin tavrını onun aracılığıyla öğrenmeyi dener. Sadık Paşa'nın Polonya'nın dirilmesi ülküsüne bağlılığını net şekilde ifade ettiği yazışmalarından günümüze kalanlar, ikilinin arasındaki ilişkilerin olağanüstü sıcak olduğunu kanıtlamaktadır:

Generalim, mektubunuzu aldım ve okudum, yüreğimin gerçek bir memnuniyetiyle yüksek sesle okudum, ama içimdeki ediplik aşkını okşadığı için değil, daha fazla sayıda görmek dilediğim hakiki bir Leh soylusu, bir eylem adamı ve kendini adanmış bir Polonyalı olduğunuz için. Bir Müslüman da olsam, bütün yüreğimle, bütün ruhumla bu kutsal davaya, büyük fakat talihsiz Vatanımıza hizmet etmiş olduğum, ettiğim ve etmek istediğim hususunda hakkımı teslim etmekten geri durmuyorsunuz ve bu sebeptendir ki sizinle davamızı lafı eğip bükmeden, girizgâh falan yapmadan konuşmaya başlıyorum (MNP/WA/10117, sygn. 1, 16 Mayıs 1863).

Taczanowski, Türkiye'ye ilk gidişinde, Türk ordularının başkumandanı Ömer Paşa²¹ ile de görüşmüştür. 25 Aralık 1863 tarihli mektubunda eşine şunları yazar:

Konstantinopolis'de epey Leh var. Çaykovski (Sadık Bey) ile tanıştım, beni çok nazik karşıladı, Sultanın Kazakları taburlarına şerefime atış talimi yaptırılması emrini verdi. Talimi müteakip hepsi de Leh olan, aralarında İtalya zamanlarından eski arkadaşlarımın da bulunduğu Kazak subayların şerefime verdikleri kahvaltıya iştirak ettim. Koscielski (Sefer Paşa)²² ile de görüşüyorum, kendisinin çok güzel atları ve faytonları var. İki gün evvel Türk orduları başkumandanı Ömer Paşa'ya gittim. Kendisiyle harbimize dair çok şey konuştum (MNP/WA/10117, sygn. 1, 25 Aralık 1863).

Başlangıçtaki coşku yerini kısa sürede, kafasındakileri sultana aktaracak güçte insanlarla buluşamamasının getirdiği bir çeşit bıkkınlığa bırakacaktı. 14 Ocak 1864'te şunları

²⁰ Michal Czajkowski (Çaykovski), Çayka Paşa, 1850'de İslam'ı kabul ettikten sonraki adıyla Mehmed Sadık (1804-1886). Polonya Şark Ajansı'nın ilk müdürü, Prens Czartoryski'nin inisiyatifiyle Polonezköy arazisini satın alarak Polonyalı göçmenler için bir yerleşim kurulmasına ön ayak olmuştur. Kırım Savaşı'nda Osmanlı paşası olarak kendi kurduğu Sultanın Kazaklarının komutanlığını yapmıştır. Yaşamı boyunca çizdiği zikzaklar nedeniyle çok tartışılan bir tarihi kişiliktir: 1863'te kendisini İslavcılık ideallerine kaptırır. 1872'de, ömür boyu mücadele ettiği çarın affından yararlanarak Kiev'e gider, bütün Slav haklarının Rusya önderliğinde birleşmesi idealini savunur, ancak siyaseten herhangi bir sonuca ulaşamaz. Siyasi nedenlerle yine din değiştirip bu kez Ortodoksluğa geçer. Çarın kendisine bağışladığı bir köye yerleşir ve orada hayatına son verir. Küçük oğlu Wladyslaw, Muzaffer Paşa (1843-1907), Sultan Abdülaziz'in yaverliğini yapmıştır; Sadık Paşa tarafından 1865 yılında kurulan Harp Okulu'nda hocalık da yapan Muzaffer Paşa, 1901-1907 yılları arasında Lübnan valisi olarak atanmıştır.

²¹ Ömer Lütfi Paşa, İslam'a geçmeden önceki adıyla Michel Lattas (1806-1871).

²² Wladyslaw Koscielski, (Sefer Paşa) (1818-1895). 1848 Büyük Polonya Ayaklanmasından sonra Osmanlıya sığınan asker. Abdülmecid ve Abdülaziz döneminde sarayda çok etkili olduğu yazılmaktadır. Abdülaziz'in yaverliği ve teşrifat nazırlığı görevlerinde bulunmuştur.

yazıyordu: “Çok sıkılıyorum burada ve buraları bırakıp gideceğim anı dört gözle bekliyorum. Sadık beni “kıra”, Polonya kolonisi Adamowka’ya²³ avlanmaya davet ediyor (...) Konstantinopolis’den o koloniye seyahat sadece 6 saat sürüyor”. 1864 Şubatı’nda, sultanın huzuruna çıkmadan ve yaklaşımını ona geniş şekilde aktarabilmenin başka bir fırsatını da bulamadan, Paris’e dönmüştür (Staszewski, 1936, s. 142). Ama Türkiye’deki bu ilk üç aylık kalışı, Osmanlı Devleti’nin işleyiş mekanizmalarını çözmesine ve Babiâlinin sultan sancağı altında olası bir Leh-Bulgar ittifakıyla ilgilenip ilgilenmeyeceği konusunda fikir sahibi olmasına yaramıştır:

Muhacirlerimiz için bütün memleketler içinde en etkili faaliyet sahası Türkiye’dir, zira iyi anladığımız Türk siyasetinin Polonya’nın kurtarılmasını hedeflemesi icap eder. Şayet Fuad Paşa²⁴, ayaklanmamızın başarısızlığı sebebiyle ve Kafkasya’daki yeni Moskof işgalleriyle Moskova kuvvetlendiği ölçüde yine zayıf düşmüş Türkiye’yi, onu tehdit eden parçalanmadan kurtarmak istiyorsa, bunu sadece Polonya davasını kuvvetle destekleyerek yapabilir (MNP/WA/10117, sygn. 6, 25 Haziran 1865).

Taczanowski ve Czajkowski’nin ortak fikri Kazak birliklerinin büyütülmesiydi. Bu aynı zamanda Czajkowski için, yanında ancak albay rütbesinde gördüğü Polonyalı generali kazanma şansı da demektir. Ordu saflarına konumunu koruyarak katılmaya Fransa’da ve İtalya’da uğraşmıştı. Bununla birlikte, doğrusu sürgündeki gençliğin büyük ilgisine mazhar olan, ama Sadık Paşa’nın konumunu güçlendireceğinden endişelenen Türk yetkililerden tam bir destek de alamayan Kazak birliklerinin gittikçe artan zayıflığının da farkındaydı. Taczanowski Türkiye’den ayrıldıktan sonra da Sultanın Kazaklarının angajmanına ilişkin umutları kaybolmamıştı, hatta Sadık Paşa 25 Haziran 1865’te ona yazdığı bir mektupta onun umutlarını güçlendirmeyi de sürdürecekti:

Bizler Sultanın Türk, Hristiyan ve İslav ordusuyuz, lejyoner değiliz ve bu bizim lehimize. Eskinin ve bugünün Leh muhaliflerinin, şayet feraset sahibiyse, bize karşı olmamaları icap eder; bir bayrak altındayken, oraya ferdi olarak mülklerine huzursuzluk ekmeye gidecek değiliz ve savaşa durduklarında, Hükümdarımızla beraber bir ordu gibi vuruşacağız ve dava memleket olunca Medine’den, Amerika’dan Polonyalılar da gelecektir (...) (MNP/WA/10117, sygn. 6, 28 Haziran 1865).

Taczanowski’yi Türkiye’ye bir kez daha gitmeye ikili arasındaki işte bu bağlantının – hele de ufukta yeni bir Avusturya-Prusya çatışması ihtimali belirmişken daha da fazla –

²³ Adampol’ü, yani Polonezköy’ü kastediyor.

²⁴ Keçecizade Mehmet Fuat Paşa (1814-1868). Abdülaziz saltanatında sadrazamlık, hariciye nazırlığı görevlerinde bulunmuştur. Metinde anılan tarihte sadrazam olması gerekir.

isteklendirmiş olduğu büyük bir kesinlik dozuyla kabul edilebilir. Ama İstanbul'a varmasından önce, "oradaki münasebetlerin nasıl olduğuna yakından bakmak maksadıyla" Bükreş'e uğrar. Türk topraklarına ikinci girişi 1866'ı Mayıs'ının ilk günlerinde olmuştur. 24 Mayıs'ta İstanbul'dadır. O ara Edirne'de olan Sadık Paşa'yı bulamayınca, şehirde kendi başına birkaç gün geçirmiştir. Epey uzun bir bekleyişin ardından sadrazam her iki Polonyalıyı da kabul etmiş, fakat generale amaçlarının gerçekleştirilebileceğini düşündürecek, açık bir yanıt vermemiştir. Eşine gönderdiği mektupta, sadrazamın kendilerine, Türk nüfus içinde III. Napolyon'a kuşkuyla yaklaşan Rus yanlısı bir hizip ortaya çıkmış olmasından ötürü, sabırla beklemelerini tavsiye ettiğini yazar. Haziranda, az da olsa umut ışığı olabilecek bir yanıt alamadan, Paris'e döner. O an itibariyle İtalyan himayesinden yararlanamayınca, Fransa'nın eski dışişleri bakanı Aleksander Walewski'nin²⁵ desteğini kazanıp İstanbul'daki çabalarına Fransız sefaretinin dikkatinin çekilmesini sağlamaya çalışır. O sıralarda sürmekte olan Avusturya-Prusya Savaşı Taczanowski'nin düşüncelerini bir süreliğine Türkiye'deki misyonundan uzaklaştırmıştır. Ancak bu ihtilafın sona ermesiyle birlikte Türkiye'de Polonya-Bulgar lejyonları kurulması fikrine yeniden döner. Edmund, 1867 sonbaharında üçüncü kez Türkiye gitmiştir. Bu gidişi, hem Sadık Paşa'nın orada olmayışı hem de Türk makamlarının görüşme taleplerini sürekli ileriyeye, olmayacak tarihlere ertelemeleri ve eski ayaklanmacıyı hayal kırıklığına sürükleyen yanıtlar vermeleri nedeniyle, sonuçları açısından en verimsiz ziyareti olmuştur. 31 Ocak 1868 tarihinde İstanbul'dan annesine şunları yazıyor:

Türklerle işlerime başladıktan sonra ne olursa olsun Konstantinopolis'den ayrılmak istemezdim. Hemen kesin bir "evet ya da hayır" yanıtı almak isterdim. Lakin Türklerin ağızından bu iki kelimeyi dahi çabucak almak mümkün değil. Durgunluk onlar için normal bir hâl. Bu, onları öldürecek, Moskova'nın ellerine teslim edecek (MNP/WA/10117, sygn. 4, 31 Aralık 1868).

1868 Nisan'ında İstanbul'dan bir daha dönmek üzere ayrılmıştır.

Edmund Taczanowski'nin Padişaha Yazdığı Tezkere

Tezkerenin muhatabı, Tanzimat dönemin ikinci ve son padişahı, 1861-1876 yılları arasında hüküm sürmüş olan Abdülaziz'dir (1830-1876). Selefî ve ağabeyi Abdülmecid (1823-1861) gibi Abdülaziz de yüzünü Batı'ya dönmüş bir padişahtı. Bu dönemde hayatın neredeyse bütün alanlarını kapsayan ve devletin Batı tarzı örgütlenmesini hedefleyen köklü reformlara²⁶

²⁵ Aleksander F. J. Colonna-Walewski (1810-1868). Leh kökenli Fransız kont, siyasetçi, diplomat, gazeteci. 1830-31 Kasım Ayaklanması'na katılmıştır; 1855-1860 yıllarında dışişleri bakanlığı yapmıştır.

²⁶ Çünkü her şeyden önce "(...) Tanzimat, geçen felâketli asırların bıraktığı ve son buhranların pek ziyade sarstığı bu çürük yapıya, muntazam bir devlet kadrosu vermek, Osmanlı Saltanatını modern esaslara dayanan bir Avrupa devleti yapmak iddiasında idi" (İnalçık, 1992, s. 2).

devam ediliyor olması, padişahın Batılılaşma ve modernleşme eğilimlerinin göstergesidir. Abdülaziz'in örneğin Britanya Adaları ya da Fransa gibi çok sayıda Batı ülkesine yapmış olduğu seyahatler de Osmanlının Avrupa'ya açıldığını kanıtlıyordu²⁷. O yüzden Taczanowski'nin, tezkeresindeki önerilerine padişahın ilgisiz kalmayacağını umması doğaldır. Modernleşme çabaları, öncelikle hazinenin iflası nedeniyle beklenen sonuçları getirmeyecek; bu da Abdülaziz'de modernleşmeden vazgeçip mutlakıyetçiliğe dönüş fikrini güçlendirecekti²⁸. Rusya'nın kışkırtmasıyla²⁹ Bosna-Hersek'te başlayıp sonradan Bulgaristan'a sıçrayacak karışıklıklar da Abdülaziz dönemine denk gelir.

Taczanowski'nin İstanbul'da ikinci gelişinde kaleme aldığı tezkerenin Fransızca aslından yapılmış çevirisi şöyledir³⁰:

Majesteleri,

Bana hakikaten ehemmiyetli görünen bazı tasarılarımı Zat-ı Âlilerinize aşağıda arz etmekten şeref duymaktayım. Majestelerinin sayısız meşguliyeti ve bu tezkereye üstünkörü bakabilmeleri için az vakti olduğunu nazar-ı dikkate alarak, bunların burada mümkün olduğunca en kısa bir özetini arz ediyorum.

Bir Leh, eski bir Prusya ve İtalyan hat topçusu zabiti ve de memleketimde 1863'de vuku bulan son ayaklanmaya iştirak etmiş bir paşa sıfatlarımla, Majestelerinin âlicenap nazarlarını iki husus üzerinde; milletimin Türkiye'ye karşı duyduğu derin sempati ve Majestelerine anlatmaya cüret edeceğim meselelerdeki tecrübem üzerinde teksif edebileceğimi ümit etmekteyim. Esasen Majestelerine sadece kendi nam-ı hesabıma başvuruyor da değilim. Konstantiniyye'ye, Türkiye'ye hizmet etmeyi arzu eden, zira bu iki meselenin ayrılmaz şekilde birleşmiş olduğuna inanan ve böyle inanmakta da hakları olan silah arkadaşlarımla ısrarları üzerine geri döndüm.

Osmanlı hükümetinin nasıl bir itidale mecbur olduğu malumumdur, bir takım pervasız akıllar vererek meselelerinizi derinleştirmeyi asla ve kat'a arzu etmem; rica ettiğim şey, tamamıyla maskelenmiş [örtülü] olabilir, dâhili tedbirler şekli alabilir ve sadece şartların açıkça faaliyete elverdiği nihai anda ifşa edilebilir.

²⁷ Abdülaziz'in bu portresini aslında İlber Ortaylı (2021) bir köşe yazısında çizmektedir: "Sultan Aziz (...) Tanzimat'ın modernleşme hareketlerini benimsemiştir".

²⁸ Bu yargımızı, Niyazi Berkes'in yaptığı şu yoruma dayandırıyoruz: Başarısızlığın ardından, "Tanzimat rejimini benimsemeyen ya da onun başarılı olacağından kuşku duyan tutucuların eleştirmeleri, reformların uygulanmasına karışmayacağını yeminle bildiren padişahın (özellikle Abdülaziz'in) iradesinin yeniden işlemesine yol açtı" (Berkes, 2012, s. 245).

²⁹ İncalık, Balkanlardaki isyan hareketlerinin ardında öncelikle Rus kışkırtması olduğunu sürekli işaret eder. Örneğin şunu yazar: "XIX. uncu asırda görülen bu isyan hareketlerinde umumiyetle Ortodoksların hamisi tavrını takınan Rusların rolünü unutmamak gerekir: Rus ordularının Balkanlara doğru hemen her ilerleyişini Bulgarların bir isyan teşebbüsü takip etmiştir" (İncalık, 1992, s. 26).

³⁰ Fransızcadan Lehçeye çeviriyi Janina Chodera ve Jerzy Styczyński yapmışlardır. Türkçeye çeviri Lehçe üzerinden yapılmıştır.

Elbette ki o an yaklaşmaktadır. Majesteleri, Rusya'yı tanıyor ve son mağlubiyetinden bir ders çıkarıp bundan faydalanmayı becerdiğini biliyorum. Mağlubiyetin her şeyden evvel kuvvetlerini çabuk bir araya getirmekte tecrübe ettiği sıkıntılar hanesine yazılmasının icap ettiğini mükemmelen idrak etmiş vaziyettedir. Bu sebeptendir ki Türkiye yakınlarında harekât mıntıkaları tayin etmiş olup bunları saldırmak istediği hudutlar ile birbirine yollarla bağlamak maksadıyla hararetle bir faaliyet içindedir. Majesteleri Rusya haritasına baktıklarında, Şark'a doğru uzadıkça uzayan uğursuz kollar misali demiryolları fark edeceklerdir. Son harp öncesindeki Prusya gibi Rusya da kuvvetlerini gizlice ve faal olarak toplamakta ve Doğu Sadowa³¹ hayalinde saadet bulmaktadır.

Türkiye için, fırtınayı Avusturya'nın felaketi olmuş bir atalet içinde beklememesi mühimdir.

Türkiye'nin zamanından önce hazırlaması ve hep elinin altında bulundurması gereken kaynaklardan biri de Leh insan kaynağı değil midir?

Türk siyasetinin hesaplarında Lehistan'ı şimdiye değin yeterince dikkate almamış olduğunu söyleme cüreti gösteriyorum. Lehistan ve Türkiye arasında karşılıklı sempatiden daha fazlası, en büyük bir hedefin (tam ifadesiyle bir çıkarın) bağları vardır: hayatlarını ve ölümlerini tam olarak aynı noktada bulmaktadırlar. Şüphesiz ki Türk hükümetinin Lehistan'dan daha kuvvetli başka müttelikleri mevcut, lakin bu mütteliklerin tutumlarını kaç hadisenin, kaç planın değiştirebileceğini hükümet hiç dikkate almaz mı?

Kimi zaman bir esrarengiz rüzgâr esiverecek olduğunda bu ittifakların nasıl sarsıldığını hükümet görmüyor mu? Fakat Lehistan'ın, onu Türkiye'yle ortak olan hedefinden -Rusya'nın yok edilmesi hedefinden- döndürecek başka bir hedefi var mıdır?

İşgal edilmiş Lehistan'ın vaziyeti, onu Türkiye için lüzumsuz yapmaktan uzak bir vaziyettir: Zira o Rusya'nın bağrında, Türk hükümetinin faydalanmayı ihmal ettiği bir hassas noktadır. Niçin Rusya'ya darbe üzerine darbe indirmiyor? Madem o (yani Rusya) Bulgaristan ve Sırbistan gibi Türkiye'nin İslav ülkelerinin işlerine karışmaktadır, o niçin Lehistan'da huzuru kaçırmaz? Elbette ki bu, Türk siyasetine, Rusya'nın Balkanların iki yakasından ağrı sürdüğü tarlalardan daha verimli tarlalar vaat ediyor. Bu siyasettir ki Sultanın İslav ırkının hamisi unvanını Rus Çarı ile eşit, hatta onunkinden de fazla bir hakla talep etmesini mümkün kılacaktır.

Türkiye ve Lehistan'ın son tarihi vakalarını inceleyen herkesi çarpması icap eden bir hakikat vardır ki o da, bu iki memleketin, birlikte hareket etmiş olsalar idi, kendilerini birçok talihsizlikten sakınabilecek olduklarıdır. Fakat şimdiye değin Lehistan'ın her silkinış anı kaçınılmaz şekilde Türkiye'nin bir atalet anına karşılık düşüyor yahut bunun tersi oluyor gibi görünmektedir. 1828'de Osmanlı İmparatorluğu harp ederken, Lehistan sakindir. 1830'da kaybettiği harbin ardından Osmanlı soluklanırken, Lehistan savaşmaktadır. 1853 ila 1856 arası

³¹ Burada Çekya sınırları içinde kalan tarihi Bohemya bölgesinin doğusu kastediliyor.

Kırım Harbi ve Lehistan'ın ataleti. 1862 senesinden 1864'e Lehistan kan revan içindedir, Türkiye uzaktan bakar.

Artık bu iki memleketin çabalarını aynı ana denk getirerek Rusya'ya onları birbiri ardınca ezme imkânı vermemenin; Lehistan'ı Türkiye ile birbirlerine bir dinamit fitiliyle, en ufak bir kıvılcımın Rusya'ya karşı Karadeniz kıyılarından Baltık kıyılarına kadar uzanan bir yangın çıkartabileceği şekilde bağlamanın vakti saati değil midir? Bir yangındır ki Türkiye'nin maddi imkânlarını arttırıp Lehistan ile birlikte hareket etmesinden ötürü onun kahraman namını ve ihtişamlı devlet itibarını Katolik ve liberal dünya nezdinde yükseltecektir.

Yukarıda bahsettiğim bu dinamit fitili, kabul ederim ki, her türlü şüpheyeye karşı gözlerden saklanmış olmalıdır. Fakat Türkiye'yi vücuda getiren unsurlar arasında bir tanesini görüyorum ki Lehistan'ın çabalarıyla Osmanlı İmparatorluğu lehine güçlendirilebilir ve o da şikâyetlere bahane vermeyecek bir tarzda gizlenebilir.

Bu, Bulgar unsurudur:

Türk hükümetinin, bu kalabalık ve güçlü millet içinde uyanmakta olan güçleri kazanmaktan başka hiçbir şeyi bu denli çok arzu etmeyeceği, bana apaçık bir hakikat gibi görünmektedir. Ufak bir haraç almak yerine, orada ordular kazanabilir.

Fakat bana, Bulgarların dostluk gösterilerine rağmen, hükümetin onlara güvenmediği söylenildi. Bulgar milletine hangi ölçüde güvenilebileceğini Türk nezaretine söylemek benim üstüme vazife değildir; tek söyleyeceğim, bir ordunun nadiren, harp zamanı sulh zamanında olduğundan daha da nadiren başkaldırdığıdır. Bir ülke gençliğini bir disiplin ve itaat nizamına dâhil etmek, bir milletin itici güçlerini emniyet altına almak demektir. Bu, bilhassa siyasi düşüncenin henüz yeterince kuvvetle uyanmadığı Bulgar milleti için geçerlidir. Rusya ve Prusya, şüphesiz ki Lehlerden Türkiye'nin Bulgarlardan çekindiğinden daha fazla çekinmektedir, buna rağmen Lehlerden asker olarak faydalanmakta tereddüt göstermiyorlar. Prusya'nın 5. Kolordusu neredeyse tamamen Lehlerden oluşturulmuştur. Ki bu kolordu, en son harekâtın başarılarında en büyük pay sahibi kolordudur. Gene aynı Prusya yenilerde ilhak ettiği memleketlerin haklarından üç yeni ordu meydana getirmişken, Fransa da Araplardan kurulmuş alaylarını en ufak bir endişe dahi duymadan kullanmaktadır.

Fakat Türkiye'ye Lehler sadece güçlü Bulgar unsurunu onun kuvvetlerine katmak suretiyle mi hizmet edebilirler? Türk hükümeti acaba bir İslav Kolordusu tesis edip kendilerini Türkiye'ye vakfedecek Lehli gençleri bu kolordu kadrolarına alamaz mı? Majesteleri, bu asil ve zeki gençler, bir seneyi aşkın bir süre Avrupa'yı kendisine hayran bırakmış o kahramanca mücadelede hayatta kalmış olanlardır.

Bu genç insanlar Türkiye için birer askerden fazlası olurlar, Bulgar silah arkadaşlarının kalplerine Rusya nefreti ve Türkiye'ye bağlılık akıtacak misyonerler olabilirler; onların tesiriyle

Türk hükümeti kadrolar tesis edip müsait an geldiğinde bu kadrolara Bulgar kitleleri çekincesizce alabilir. Bunlar, bir ordunun ruhunu şekillendiren kadrolardır: Bu prensip her yerde doğru bir prensip olup hele de Bulgaristan'da yaşayamı gibi henüz bu kertede pasif bir ırk söz konusu olduğunda bilhassa doğrudur.

Majesteleri belki de bana, Sultanın Kazakları alaylarının kastettiğim bu hedefe erişememiş olduğunu söyleyeceklerdir. Bunun sebebini anlamak kolaydır: Alaylar, Leh muhacirleri içinde en yüksek vazifelerinin Bulgaristan ile Rusya'nın arasında engel çıkarmak için çalışmak olduğunu idrak kabiliyetindeki subaylardan ferasetli ve özverili bir kadroyu, şu veyahut başka bir sebeple, katamamıştır bünyesine.

Majestelerinden, lütfedip bu tasarılarımı değerlendirmelerini ve Leh-Bulgar askeri kadrosunun teferruatlı teşkilat planını veyahut, şayet bu ismi Majestelerinin de hoşuna giderse, Bulgarların askeri teşkilatlanma planını arz edip etmemem gerektiğini tarafıma bildirmelerini istirham ederim.

Şahsi bir çıkar gayesiyle hareket etmediğimi tekrarlıyorum. Türk hükümetine, Osmanlı sancağının dalgalanma uğultusunda Lehistan için bir umut esintisi hissettiği için ona sadakat ve adanmışlık ile hizmet edecek bir kadro teklifinde bulunma vazifemi ifa ediyorum.

Yukarıda arz etmiş olduğum tasarılarımı Majestelerinin yüksek takdirlerine bırakırken, Majesteleri'nin lütfedip bu husustaki fikirlerini bana bildireceklerini ve itaatkâr bir hizmetkârları olmaktan şeref duyarak sunduğum en derin hürmet ifadelerimi kabul buyuracaklarını ümit etmekteyim.

Taczanowski, hemen ikinci paragrafta, geleneksel Leh-Türk dostluğuna kısa bir vurgu yapmasının ardından İstanbul'a örgütçü kimliğiyle geldiğini açıkça belirtmektedir. Dönemin (Slavların kaderi açısından kilit nitelikte) Rus-Türk ilişkileri üzerine yaptığı değerlendirmelerde ilk sözlerinin demiryollarına ve demiryolu hatları inşasının arttırılması gerekliliğine ilişkin olması – özellikle Polonyalı general gibi bir stratejistin bakış açısından bakıldığında – önemlidir. Türkiye üzerinden geçen demiryolu ağı daha önceden Jules Verne tarafından *İnatçı Keraban* romanında anlatılmıştır: Buna göre, İstanbul'dan trenle Edirne'ye ve Yanbolu'ya gidilebiliyordu. Varna-Rusçuk hattı Romen demiryollarıyla birleştiğinde Yaş, Kişinev, Harkov ve Taganrog'a ulaşılabilirdi. Tiflis-Poti hattı Karadeniz kıyısını boydan boya geçerek sınıra kadar gidiyordu.

Taczanowski'nin sürekli genişletilmekte olan Rus demiryollarına ilişkin değerlendirmesi de çok ilginçtir. Demiryollarının gelişimi, Rusların Osmanlıya göre çok daha büyük bir ekonomik kalkınma içinde olduklarını göstermekteydi. V. Necla ve M. Yaşar Geyikdağı, Türk demiryollarının çarların ülkesine kıyasla bir yüzyıl geciktiğini yazarlar. (N. ve

Y. Geyikdağı, 2018, s. 74). Fakat 19. yüzyılın 60'lı yıllarında Türkiye'nin, hiç değilse Boğazköy–Köstence, Varna–Ruşçuk gibi önemli demiryolu hatları inşa ettiğini Taczanowski'nin bilip bilmediği de kesin değildir. Aynı araştırmacılar, Sultan Abdülmecid zamanında ülkede önemli bir endüstrileşme hamlesi yapıldığını, bunun kanıtlarından birinin de demiryollarına yapılan bir dizi yatırım olduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte, bu yatırımların büyük çoğunluğunu yabancıların yaptığını da vurgularlar (N. ve Y. Geyikdağı, 2018, s. 74). Taczanowski, Rusların Türk sınırı yakınlarındaki müstahkem mevkiilerini genişlettiklerine de vurgu yapmaktadır. Bunun nasıl metodik şekilde planlı bir eylem olduğuna, 19. yüzyılın 80'li yıllarına kadar süren, ama 1877-1878 yılları arasında özellikle yoğunlaşan bu faaliyetlerin ulaştığı sonuç kanıt olabilir:

Tablo 1

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) Sırasında Önemli Rus Garnizonlarının Konuşlandığı Yerler

Garnizon adı	Osmanlı topraklarındaki muharebe yolları
Aleksandropol (bugün Ermenistan sınırları içindeki Gümrü)	Vizinkov (Ölçülü) → Kars → Sarıkamış → Zivin (Süngütaşı)
Iğdır	Doğubayazıt → Diyadin → Karakilise → Gayar → Hasankale → Erzurum
Ahılkelek (bugün Gürcistan sınırları içinde)	Ardahan → Artvin
Özurgeti (bugün Gürcistan sınırları içinde)	Batum
Poti (bugün Gürcistan sınırları içinde)	

Türk siyasetinde Lehistan'ın göz ardı edilmiş olduğuna dair serzeniş ise Osmanlı'nın Polonya'daki ayaklanmalar karşısındaki görece tarafsız tutumuna ilişkin olsa gerektir. Gerçi Babıâli, ayaklanmaya muhalif taraflara karşı bir tarafsızlık ilanında bulunmadığı gibi Polonya göçmen grubuna ve askeri örgütlerine de kendi toprakları içerisinde geniş bir hareket alanı bırakmıştır. Yansız görünen tutumu, özellikle Rusya'yla olan siyasi ve ekonomik ilişkileri elden geldiğince korumak arzusu, siyasetinin yönünü Polonyalıların ayaklanmasına karşı Avrupa geneline hâkim görüşlere ve nihayet Türkiye'nin 1839-1876 yılları arasındaki Tanzimat sürecindeki ılımlı Batılılaşmasına göre belirlemesi nedeniyle anlaşılır bir tutumdur. Osmanlı hükümeti, Polonyalıları büyük bir iyi niyet göstermesine karşın, Polonya meselesinde Rusya'ya karşı bir denge siyaseti izlemek zorunda kalmıştır. Bu durum, generalde bir hayal kırıklığı doğurmuş olmakla birlikte onun için de anlaşılır bir şeydir; Türkiye'ye ilk gidişini

İstanbul'daki siyasi ve toplumsal ilişkileri öğrenme fırsatı diye adlandırması da herhâlde bu yüzdendir. Edmund, Paris'e dönmesine, peşi sıra İsviçre'ye taşınmasına rağmen, Sadık'la düzenli olarak yazışmayı sürdürür. Bağlantıları Leh-Türk ittifakına alternatif olarak bir Rus-Türk yakınlaşması olduğu dönemde özellikle yoğunlaşmıştır.

Taczanowski, Türkiye ile sözde müttefikleri arasındaki istikrarsızlıkları yazarken, Babıâli ile Rusya ya da hiç değilse Fransa arasındaki çok kırılgan fikir birliğine yerinde bir tanı getirmiş oluyordu. Polonyalıların ve Türklerin Romanovlar devletinin zayıflamasına yönelik çabalarındaki ortak yanları -hiçbir tarihsel-felsefi kanıt kullanmaksızın- göstermeyi deniyordu. Daha ilginç, tezkeresinde Polonya'yı anarken, dikkatini öncelikle Polonya Krallığı'nda yoğunlaştırmış olmasıdır: "İşgal edilmiş Lehistan'ın vaziyeti, onu Türkiye için lüzumsuz yapmaktan uzak bir vaziyettir. (...) o Rusya'nın bağrında, (...) bir hassas noktadır". Böylece Taczanowski, o tarihe kadar alışıldık olduğu üzere az ya da çok Rusya'nın doğrudan himayesi altında bulunmuş Slav haklarının hamiliğini üstlenebileceğini söyleyerek padişahı amiyane bir tabirle "dolduruşa getirmeye" çalışmaktadır. Burada Taczanowski'nin özellikle kastettiği halklar, Ortodoks ekümenikliğe aidiyetlerinden ötürü Rusya ile tarihsel, kültürel ve geleneksel bağları olan Bulgar ve Sırp halklarıdır. Bu ilişkilerin karmaşıklığını ve derin tarihsel köklerini net bir şekilde bilmeksizin, padişaha Balkanların Slav haklarının hamiliğini almayı önermiştir. Bunun için bir fırsat, Taczanowski'nin işaret ettiği şekliyle, o tarihe kadar her iki ülkenin de eylemlerinde birbirlerine göre bir simetri eksikliğiyle karakterize olagelmiş Leh-Türk ittifakının kurulması olacaktır. 1828 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'na Polonya'nın tepki vermemesi örneğini de bunun için verir. Ancak Taczanowski, Polonyalı komitacıların Piotr Wysocki³² önderliğinde, iki yıl sonrasında Kasım Ayaklanmasını ateşleyecek bir ittifakı işte tam da Türklerin Ruslar karşısında kazandığı başarıların rüzgârıyla kurmuş olduklarını unutmuş gibidir. Ayaklanma başladığında ise, Türkiye Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak veya Sırbistan'a, Eflak ve Boğdan'a özerklik vermek gibi zorluklarla karşı karşıyaydı. Taczanowski'nin andığı bir sonraki tarihi olay, 1853-1856 Kırım Savaşı'dır. Polonya, bu savaşta katkı sağlamayıp gelişmeleri bekler bir tutum takınmıştır. Rusya'nın yenilgisi, Kafkasya ve Tuna Prensliklerindeki nüfuz kaybı üzerine, Polonyalılar, Wladyslaw Zamoyski³³

³² Piotr Wysocki (1797-1875). Asker. Ayaklanmanın fitilini ateşleyen gizli örgütün lideri.

³³ Wladyslaw Zamoyski (1803-1868). Sadık Paşa komutasındaki alayın yanında ikinci bir Sultanın Kazakları alayı kurulması yönünde çaba göstermiştir. Bir yılı aşkın bir süre komutanlığını üstlendiği tümen, sürekli kurulma aşamasında kalmıştır. 31 Temmuz 1856'da başında bulunduğu birim tasfiye edilir ve Zamoyski 4 Mayıs 1857'de İstanbul'dan ayrılır.

ve Sadık Paşa tarafından oluşturulmuş Polonya birliklerinin harbe dâhil edilmelerini umut etmişlerdir. Ocak Ayaklanması sırasında Türkiye'nin tavrı tümüyle tarafsızdır.

İzleyen sözlerinde ise Rusya'ya karşı “Karadeniz kıyılarından ta Baltık kıyılarına uzanacak” bir ikili ittifaktan bahsetmektedir ki *Intermarium* ülküsünün ilginç bir ifadesidir. En özet haliyle bu ülkü sınırları Adriyatik, Baltık ve Karadeniz ile belirlenen bir coğrafyada Doğu Avrupa ülkelerini birleştirecek bir federasyon kurma ülküsüydü. Prens Czartoryjski tarafından desteklenen bir siyasi yaklaşımdı. Czartoryjski Fransızların, İngilizlerin ve de Türklerin desteğini alarak Polonya, Litvanya, Çekya, Slovakya, Romanya, Macaristan ve tüm Güney Slavları birleştirecek bir federasyon hayali kuruyordu: “Ajanları vasıtasıyla Sırp ricali ile münasebete girişen leh ihtilâl komitesi reisi Prens Adam Çartoriski, Sırbistanı bütün cenup islâvlarını toplıyacak müstakil büyük bir İslâv devletinin çekirdeği sayıyordu” (İnalçık, 1992, s.41).

Taczanowski, kurulacak Leh-Türk ittifakının bir askeri güç olarak ortaya çıkması halinde Osmanlının Katolik ve liberal dünya gözündeki saygınlığını arttıracaklarını ileri sürer. Bu, belki cesur, ama tamamen akıldışı bir tezdır. Böylesi bir tezin o günün siyasi koşullarında; özellikle de Rusya'nın öncelikle dini bağımsızlıklarının, yani kendilerini tanımlamada dillerinin hemen yanı başında yer alan bir unsurun koruyucusu olduğu Güney Slavlar bağlamında hiçbir dayanağı yoktur. Bunun peşi sıra da olası bir silahlı harekâtın gizli olarak hazırlanması ve bu işte Bulgar insan kaynağından yararlanılmasını salık vermektedir. Önerisinin gerçekleştirilebilir nitelikte oluşunu, Bulgarların sözde Türk yanlısı (sic!) gösteriler yaptıklarına dair kulağına çalınmış haberlere dayandırır. Georgi Sava Rakovski'nin Belgrad'da ilk Bulgar lejyonunu kurma çabalarını, 1862'de İkinci Bulgar Çarlığının başkenti Veliko Tırnova'da Hacı Stavri liderliğinde patlak veren ayaklanmayı ya da aynı dönemde Panteleimon Kisimov veya Kosta Evtimov'un komuta ettikleri çetecilerin faaliyetlerinin (Зафиров [Zafirov], 2007, s. 267-268) sırf adlarını anıp geçmek bile, Taczanowski'nin önerisini temelsiz kılmaya yeter. 1864'de Romanya topraklarında, Bulgaristan'a girip halkı Osmanlıya karşı silahlı ayaklanmaya kışkırtacak birlikler oluşturulmuştur. Aynı yılın yaz aylarında Stoyan komutasında bir çete kurulur. Rakovski, bu çeteye ayaklanma aleyhinde gördüğü faaliyetler yürüten Tırnova metropolitini öldürme görevi vermiştir. Metropolit sarayının iyi tahkim edilmiş olması nedeniyle çeteciler saldırıdan vazgeçip Koca Balkan Dağları'na yönelmiş, orada komutayı Hacı Dimitri almıştır. Makedonyalı Hristo ve Petır Stoyanov çetesi de yine 1864'te kurulmuştur (Зафиров [Zafirov], 2007, s. 268). Daha önceki çete örneğince bu grup da oluşturulduktan sonra Romanya'ya geçer ve Bulgaristan'a döneceği uygun zamanı orada

bekler. 1864-1867 yılları arasında Panayot Hitov ve Vasil Levski'nin birlikleri kurulur. Bunların faaliyet gösterdiği alan Kotel ve Sliven şehirlerini kapsamaktadır. 1867'de Tulça, Varna, Filibe, Kazanlık, Yanbolu, Karnobat (Karinabad) ve Eski Zağra ahalisini hareketlendirmeye çalışmışlardır (Зафиров [Zafirov], 2007, s. 70). 1866'da Filip Totyu, bir yıl sonrasında ise Zhelyu Çernev ile Petır Petkov çeteleri ortaya çıkmıştır (Зафиров [Zafirov], 2007, s. 274). Bunun dışında Yeremin Bılgarov ve Ivan Kulin ile Stefan Karaca'nın çeteleri de önemli birlikler arasındadır.

Özetle, Taczanowski'nin Rusya'ya karşı Bulgarları da kapsayacak bir askeri formasyon kurma düşüncesi tamamen temelsizdir ve Milkowski, Czajkowski ve Edmund'un doğrudan doğruya bağlı buldukları Lambert Otelin istihbarat ağı dikkate alındığında, böylesine kötü bir siyasi analizin yapılmış olması çok şaşırtıcıdır. Türklere karşı sözde iyi duygular besleyen Bulgarların varlığı da çok şüphelidir. Bulgarlarda -Taczanowski'nin var olduğunu ileri sürdüğü ve inandığı- bu sözde Türk yanlısı tutum, “çorbacılar” diye anılan bir gruba ilişkin işittiklerinden kaynaklanmış olabilir. Çorbacılar, Bulgar kökenli büyük toprak sahipleri sınıfıdır, Osmanlı yönetiminin sadık hizmetkârlarıdır. Fakir Bulgar köylüsü çorbacıardan nefret eder (Rubacha, 2012, s. 40-41).

“Demokrat” olduğunu ilan eden biri olarak Taczanowski'nin, Bulgar gençlerinin zorla silâh altına alınmalarını “bir milletin itici güçlerinin emniyet altına alınmasını” ve “bir disiplin ve itaat nizamı” içine sokabilmesini sağlayacak yol olarak önermiş olması ayrıca düşündürücüdür. Bulgaristan'da siyasi hareketin zayıf olduğuna inandığı için böyle bir öneri getirmektedir. Daha da fazlası, Bulgarları “pasif bir ırk” saymakta ve bunu da Polonyalı subayların komutası altına girmeleri gerektiği tezine dayanak yapmaktadır. Derkenarda bize ilginç gelen bir paralelliğe de dikkat çekmeye değer: Aynı yabancı gözlemcilerin yorumlarını okumuş olması çok olası olan İnalçık da Bulgarların dışarıya böyle bir izlenim verdiklerini doğrulamaktadır. Bunun temel nedeni, İnalçık'a göre, Bulgarların “istiklâl ruhunu uyandıracak ve teşkilâtlandırarak uyanık bir kadrodan” mahrum olmalarıdır. Ancak tarihçi bu durumu 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar süren bir durum olarak belirler. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Bulgarlar da -diğer Balkan halkları gibi- isyan hareketlerine girişirler; başlarda bunlar zayıf ve yerel nitelikli ayaklanmalar olmuştur (İnalçık, 1992, s. 25-26). Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısında, dolayısıyla Taczanowski'nin İstanbul'a gidip geldiği yıllarda, yukarıda sıraladığımız çete eylemlerinin sürekliliğinin ve geniş bir coğrafyaya yaygınlığının da düşündürdüğü şekilde, tabanı olan, tam bağımsızlık hedefine kilitlenmiş, kararlı ve iyi örgütlenmiş bir ulusal hareket söz konusudur. Buna rağmen Taczanowski, Bulgarlarda hâlâ

eksik saydığı “istiklâl ruhunun” onlara Polonyalı subaylar tarafından aşılanaabileceğini düşünmektedir. Kazakların Polonyalı subayların komutasında olmadıklarını işaret ettiği fazlasıyla diplomatik yorumuna ise, Czajkowski ile olan yakın ilişkilerinin -onun kendi kurduğu Kazak Alaylarının sanıldığı kadar bağımsız olmadıklarını kuşkusuz ki Taczanowski'ye söylemiş olmasının- etkisi olmuştur mutlaka. Generalin kurulmalarını önerdiği Bulgar birliklerinin Polonyalı subaylar komutasında olmayacakları endişesi bu yüzdendir. “En yüksek vazifenin” ne olduğu ancak Polonyalı subaylar gibi komutanlar “idrak kabiliyetindedirler”, o yüzden de kurulacak birliklerin onların komutasına verilmesi şarttır.

Taczanowski'nin tezkeresi, yukarıda anılan mektuplardan birinin bir bölümü bağlamında özel bir anlam kazanıyor. Çünkü söz konusu mektubunda, Sadık'ın ölümü halinde Sultanın Kazaklarının komutasının “Türklerin ya da Moskova'nın satın alabileceği ve alaylarda Leh unsurunu bertaraf edip yerine Moskova'ya muhabbet besleyen ve onunla uyumlu, şizmatik (ayrılıkçı) bir Bulgar unsuru³⁴ getirecek, değersiz birinin eline (...)” geçeceği endişesini dile getiriyor. Mutlaka bu nedendir ki Taczanowski, Bulgarlara ve Türk sancağı altında kurulup Ruslara darbe indirecek Polonya birliklerine onların da katılabilmeleri fikrine büyük bir önem atfetmişti. Edmund, Bulgarları Polonya davasına ikna etme şansını Uniat kiliselerinde³⁵ görüyordu. Bunların var olmaları, Büyük Polonya halkı tarafından mali olarak desteklenen ultramontanist Yeniden Dirilişçiler Meclisi sayesinde olmuştu. Fakat Taczanowski, oldukça naif bir şekilde, “Uniata geçen her Bulgar Polonya'ya dost, öyleyse Moskof'a düşman olur,” sanmaktaydı.

Taczanowski, tezkeresinin son cümlelerinde Polonya-Bulgar kadrolarının ayrıntılı örgüt şemasını (ya da Bulgarların askeri örgütlenme planını) sunmasına izin verilmesini rica ettiğine göre, böyle bir planı hazırlamış olduğu düşünülebilir. Ancak ardında bıraktığı arşivde böyle bir belgenin izi yoktur.

Sonuç: Manifestonun Önemi

Taczanowski tarafından yazılan tezkerenin, daha geniş bir bağlamda da -her ne kadar ilk planda ulusal ülkü hizmetinde bir düşünce olsa da- Slav paydaşlığı ülküsünün yaygınlaştırılması alanındaki olağanüstü yoğun etkisinin önemi birkaç nedenden ileri gelmektedir. Bir kere, bugüne kadarki Slavistik çalışmalarında hiç sözü edilmemiş bir kişidir.

³⁴ Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrılarak kendi ulusal kiliselerine (Bulgar Eksarhlığına) bağlanan Bulgarlar kastediliyor.

³⁵ Kendi ibadet dillerini ve biçimlerini korumakla birlikte Papa'nın otoritesini de kabul eden Ortodoks ve Doğu Ortodoks kiliseleri; diğer adıyla Doğu Katolik kiliseleri.

Polonya ile Türkiye arasındaki askeri ve diplomatik ilişkiler bağlamında da adı anılmamıştır. Generalin kişisel bir özelliği, yani demokratik cumhuriyetçi düşünceden kendine has bir kopuşla yüzeysel olsa bile yine de Osmanlının Balkanlarda ve Slav coğrafyasındaki baskın rolünü vurgulayan bir monarşizme geçişi de önemli bir konudur. Taczanowski, ultramontanizm taraftarı değildi, ama sözcülüğünü yaptığı ve Balkanlardaki kalesi de Bulgar toprakları olan Uniat hareketinin işe yararlılığının bilincindeydi. Büyük Polonya ise parçalanmış Lehistan toprakları içinde bu misyona dair bilginin en yaygın olduğu bölgeydi.

Metnin kendisi de Slav hayranlığı yazıcılığının ilginç bir belgesi olmaktadır. Bir yanıyla Polonyalı göçmen grupların ayaklanma sonrası giriştikleri bir dizi benzer çabanın bir parçasıyken, diğer yanıyla sıra dışı bir metindir. Kuşkusuz ki yazılmasında Polonya diasporasının Taczanowski'yi İstanbul'a bir kez daha gelmeye teşvik etmesi ve Czajkowski'yle olan bağlantısı etkili olmuştur. Generalden geriye kalan arşivde tezkereye verilmiş herhangi bir yanıt yoktur, Osmanlı Arşivi dijital katalogunda yaptığımız taramada da izine rastlamadık. Bu durumda metnin Abdülaziz'e gönderilmemiş olduğunu kabul edebiliriz. Taczanowski'nin sadrazam ve ordu komutanlarıyla yaptığı görüşmelerin beklediği sonuçları getirmemesi, bu konunun peşini tamamen bırakmasına neden olmuş da olabilir.

Polonyalıların Osmanlı topraklarına gelişleri dalgalı bir seyir izlemiştir: Büyük dalga Kırım Savaşı'nın ardından gelmiş, Ocak Ayaklanması sonrasındaki gelişler ise tek tük olmuştur. Bu bağlamda Taczanowski'nin İstanbul'a gelişi bu seyrin bir parçasıdır, gerçi aynı zamanda da Polonyalıların Balkanlarda ve Osmanlı topraklarında birkaç on yıl süren misyonlarının uzatma devresi, hatta son noktalarından biri de olmaktadır.

Kaynakça

- Alpkunt, B. (2019, 6 Ocak). İtalya'nın birleşmesi, Giuseppe Garibaldi ve Kırmızı Gömlekliler. <https://ungo.com.tr/2019/01/italyanin-birlesmesi/>.
- Berkes, N. ve Kuyaş A. (Haz.) (2012). *Türkiye'de çağdaşlaşma* (18. baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Geyikdağı, N. V. ve Geyikdağı, Y. M. (2018). A Comparative Study of Foreign Direct Investment. Ottoman and Russian Empires. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 2(1), 71-110.
- İnalçık, H. (1992). *Tanzimat ve Bulgar meselesi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Janke, Z. W. (1967). Brygada generała Edmunda Taczanowskiego i jej ostatnie boje. *Przegląd Historyczny*, 58(3), 267–294.
- Kaim, A. A. (2020). *Ludzie dwóch kultur. Wybrane przypadki transgresji kulturowej Polaków w Imperium Osmańskim w XVII, XVIII i XIX wieku* (1. baskı). Varřova. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.
- Konopczyński, W. (2013). *Polska a Turcja 1683-1792*. Kraków: OMP.
- Lewaszkiwicz, T. (2014). Między ideą wspólnego języka słowiańskiego i słowiańskimi mikrojęzykami literackimi. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, 27, 73-84.
- Muzeum Narodowe w Poznaniu (MNP). MNP/WA/10117, sygn. 1 (1835-1866 Yılları Arasında Aile İçi Yazışmalar).
- Muzeum Narodowe w Poznaniu (MNP). MNP/WA/10117, sygn. 4 (1863 Ocak Ayaklanması).
- Muzeum Narodowe w Poznaniu (MNP). MNP/WA/10117, sygn. 6 (Göçmenlik Yılları 1864–1866).
- Ortaylı, İ. (2021, 6 Haziran). Sultan Abdülaziz, *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/sultan-abdulaziz-41825966>.
- Peřina, J. (2010). Słowianie południowi w koncepcji wzajemności słowiańskiej Karla Havlíčka Borovského. *Zeszyty Naukowe UJ*, 137, 89-96.
- Prens Adam Jerzy Czartoryski. (y.b.). (2021, 27 Mayıs). *Serwis Rzeczypospolitej Polskiej*. <https://www.gov.pl/web/turkiye/prens-adam-jerzy-czertoryski>.
- Reychman, J. (1972). *Podróżnicy polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.* Warszawa: Wiedza Powszechna.

Rubacha, J. (2012). Bułgarzy i Bułgaria w ostatniej ćwierci wieku XX w publikacjach Jana Grzegorzewskiego (kultura, ludność, gospodarka). *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, 51(1), 23-48.

Смоховска-Петрова, В. (Smohovska-Petrova, V.) (1973). Михаил Чайковски – Садък Паша и българското възрождане (Mikhail Çaykovski – Sadık Paşa i bulgarskoto vuzrazhdane). Sofya: българската академия науките (Bulgarskata Akademiya Naukite).

Staszewski, J. (1936). *General Edmund Taczanowski*. Poznań: Drukarnia Poznańska.

Зафиров, Д. (Zafirov, D.) (Ed.). (2007). *История на българите* (İstoriya na Balgarite). Sofya: Труд (Trud).